

15. Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme yöntemlerine göre incelenmesi

Osman MERT¹

Bahattin ŞİMŞEK²

APA: Mert, O.; Şimşek, B. (2021). Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme yöntemlerine göre incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 227-247. DOI: 10.29000/rumelide.948333.

Öz

İnsanlar, üzerinde yaşadıkları coğrafyada gördükleri, geliştirdikleri, ulaşabildikleri ne kadar soyut ya da somut kavram var ise bunların tamamını sözcükler/sözcük grupları... ile işaretler ve böylelikle diller ve dillerin söz varlığı ortaya çıkar. Bir dilin sözcük varlığı içinde renk ve renk algısı sadece fizikî, biyolojik ve kimyasal olarak algılanmamaktadır. Kùltürler, renklere farklı anlamlar da yüklemekte ve bu anlamlardan hareketle renklerle ilgili yeni kavramlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu kavramları oluşturmak için diller, tarihî süreçte kùltürün geliştirdiği, karşılaştığı kavramları ya fonetik, morfolojik ve sentaktik kuralları çerçevesinde kendine ait kavram işaretleme metotları ile işaretlemede ya da işaretleyeceği kavramın kodunu ödünçleme yoluna gitmektedir. Bu bağlamda çalışma, Türkçede renk adlarının ve renklerle ilgili eylemlerin hangi kavram işaretleme yöntemlerine göre oluşturulduğunu tespit ve tasnif etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden *doküman incelemesi yöntemi* kullanılmıştır. Çalışmanın verilerini, Kaymaz'ın (1997) *Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği* ile S. Küçük'ün (2010) *Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri* adlı çalışmalarında yer alan renk adları oluşturmaktadır. Renk adları dört ana başlık altında tasnif edilmiştir. Veri analizi sonucu toplam 1269 renk adının 549'unu (%43,2) "kök, köken ve gövde hâlindeki renk adları" 614'ünü (%48,4) "birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş renk adları", 71'ini (%5,6) "renklerle ilgili fiil kök, köken ya da gövdeleri" ve 35'ini (%2,8) "renk adlarıyla kurulan deyimler" ile oluştuğu tespit edilmiştir. Türkçenin üretme ve türetme gücünün diğer alanlarda olduğu gibi renk adlarında da etkili bir şekilde kullanıldığı; döneme, coğrafyanın özelliklerine ve içinde yaşanan kùltüre göre renk adlarının çeşitlilik gösterdiği dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Renk adları, kavram işareti, kavram işaretleme yöntemleri

The analysis of the term significations related to color names in Turkish according to the term signification methods

Abstract

People mark all of the abstract or concrete concepts that they see, develop and reach in the geography they live on with words / phrases and thus the languages and vocabulary of languages emerge. Within the vocabulary of a language, color and color perception are not perceived only physically, biologically and chemically. Cultures also attribute different meanings to colors and new

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakùltesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD (Erzurum, Türkiye), osmmert@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6159-1906 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 20.03.2021-kabul tarihi: 20.06.2021; DOI: 10.29000/rumelide.948333]

² Öğr. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) (Erzurum, Türkiye), b.simsek@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9707-5313

terms related to colors may emerge from these meanings. In order to create these terms, languages either mark the terms which the culture developed and encountered in the historical process with their own term signification methods within the framework of phonetic, morphological and syntactic rules or they seek to borrow the code of the term they will mark. In this context, this study aims to identify and classify according to which term signification method the names of the colors and verbs related to colors in Turkish is formed. One of the qualitative research methods, document analysis method was used in the study. The names of the colors within Kaymaz (1997)'s *The Usage and Systematic of Color-Expressing Words in Turkish and Dialect* and S. Küçük (2010)'s *The Names And Specialities Of Colors In Turkey's Turkish* constitute the data of this study. Color names are classified under four main headings. As a result of the data analysis, 549 (43.2%) of the total 1269 color names were "color names in the form of root, origin and body", 614 (48.4%) "color names built with more than one meaning element", 71 (%) 5,6 "verb root, derivation or stem about colors" and 35 (2.8%) of them "idioms built with color names". The fact that the ability of Turkish to generate and derive is used effectively in color names as in other fields and that the names of colors vary according to the period, the characteristics of the geography and the culture in which they live are noteworthy.

Keywords: Color names, term signification, term signification methods

Giriş

Türkçe ve renk adları

İnsanlar, üzerinde yaşadıkları coğrafyada gördükleri, geliştirdikleri, ulaşılabildikleri ne kadar soyut ya da somut kavram var ise bunların tamamını sözcükler/sözcük grupları... ile işaretler. Yaşadığı sürece kültürün ulaştığı bütün kavramları bu şekilde bünyesinde toplayan ve nesilden nesile aktaran dil, eriştiği her neslin hem kimliği hem de hafızası olur. Dilin canlı, ancak değişen taşıyıcıları olan bireyler ise yaratıcılıklarıyla kültürü ve dili ileriye götürürler (Gökberk 1997: 72; Mert ve Kavun, 2020: 53).

Nesilden nesile aktarılacak varlığını devam ettiren dil, coğrafyanın niteliklerinden, inanç sistemlerinden, insanoğlunun yaşamından, teknolojinin gelişmesine kadar çok sayıda dinamikten etkilenir. Dil, hem bir iletişim aracı olması hem de çok sayıda kültürel kodu bünyesinde taşıması nedeniyle toplumsal değişikliklere bağlı olarak gelişmeye ve dolayısıyla da değişmeye mecburdur. Çok kısa sürede büyük değişikliklerin yaşandığı günümüzde daha önce hayatımızda olmayan ancak günümüzde -neredeyse- vazgeçilmez konuma gelen ulusal ve uluslararası değişiklikler, icatlar ve keşifler yeni kavram işaretlerine ihtiyacı beraberinde getirir. Bu kavram işaretlerinin toplumsal bir uzlaşma neticesinde toplum(lar)da kabul görebilmesi için dile dâhil edilmesi doğal bir süreçtir. "Biçimi ve şekli değişebilse de kelime türetme/kavram işareti oluşturma, her bir doğal dil için zorunluluk ve bir gerekliliktir. Bir dilin yaşayabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için yeni kavramları sözcüklerle, sözcük gruplarıyla... işaretleyebilmesi gerekmektedir" (Paylan, 2015).

Tarihî süreçte kültürün geliştirdiği, karşılaştığı bütün kavramları soyutlayarak sözcük ya da sözcük gruplarıyla işaretleyerek bünyesinde topladığı için bir dilin söz varlığından hareketle bağlı olduğu kültürün geliştirdiği dünyayı, ulaştığı kavramları, kültürün gelişmişlik düzeyini, kavramları algı şeklini... kısacası dile ve kültüre dair pek çok şeyi belirlemek mümkündür.

Özellikle sanayi ve bilgi toplumu düzeylerine kadar dili etkileyen, şekillendiren en önemli kavramlardan biri hiç kuşkusuz coğrafya ve coğrafyanın özellikleri olmuştur. Doğal dillerde

coğrafyanın özelliklerine ve coğrafya - insan ilişkisinde coğrafi kavramların kültürdeki önemine göre bazı kavram ve kavram işaretlerinin sayısı ya da geçiş sıklığı farklılık arz eder. Mesela Eskimolar'ın dilinde karla ilgili yaklaşık 50; "Bolivya ve Peru'da yaşayan Aymara adlı Kızılderili kabilesinin dilinde "patates" ile ilgili 200; Arapçada deveyle ilgili 5744, aslanla ilgili 500 ve yılanla ilgili ise 200 kavram işareti bulunmaktadır (Gündüzöz 2005: 215-229). Yukarıdaki örneklerde coğrafya – kültür ilişkisine bağlı olarak bazı dillerde belirli kavramlarla ilgili kavram işaretlerinin diğer dünya dillerine göre ciddi düzeyde farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu da bize hem coğrafyanın dil ve kültürü ne kadar etkilediğini hem de dillerde, birtakım kavramlarla ilgili sözcüklerin fazlalığından, azlığından ya da dil içerisinde yer almamasından; kavramların dili kullananlar tarafından algılanma şekillerinden yola çıkarak bir kültürü ve dili büyük oranda tasvir etmenin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Türkçe, tarihin eski çağlarından beri Çin'in batısından Avrupa'nın ortalarına, kuzey-güney istikâmetinde Sibiry tundralarından Hindistan'a kadar, koşulları çok ciddi düzeyde farklılık arz eden geniş bir coğrafyada yaşamaktadır. Dolayısıyla söz konusu coğrafyada olan her kavram, bir şekilde Türkçeye ve Türk kültürüne yansımıştır. Bu kavramların bir kısmını da Türkçenin kültür coğrafyasının sunduğu renk çeşitliliği oluşturmaktadır. Sadece Anadolu coğrafyası bile Türkçeyi renk adları bakımından pek çok dünya dilinden çok daha zengin kılmaya yetmiştir. Zira dünyanın pek çok bölgesinde iki mevsim yaşanırken, Anadolu'da dört mevsim de bütün özellikleriyle yaşanmakta; iklim koşulları, yüzey şekilleri gibi coğrafi özelliklere bağlı oluşan ve mevsimsel olarak farklılık arz eden bitki çeşitliliği, bitkilerdeki gelişime bağlı ortaya çıkan renk yelpazesi direkt olarak Türkçede karşılığını bulmuş ve böylece Türkçe çok zengin ve çeşitlilik gösteren geniş bir renk dünyasına sahip olmuştur (Küçük, 2010).

Renk kavramı *Türkçe Sözlükte* (2011), "Cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum." şeklinde tanımlanmıştır. Bir dilin sözcükleri içinde renk ve renk algısı sadece fizikî, biyolojik ve kimyasal olarak algılanmamaktadır. Kültürler, renklere farklı anlamlar da yüklemekte ve bu anlamlardan hareketle renklerle ilgili yeni kavramlar da ortaya çıkabilmektedir. *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*nde (1978) "Halkbilimin en önemli konularından biri olan, insanlık çapında geniş bir uygulama alanı bulan, her toplumun kendi anlayış, yaşantı, gelenek ve göreneklerine göre doğa, doğüstü ve kültürel olayları simgeleştirmekte kullanılan doğal oluşum" şeklinde tanımlanan renk kavramı insan doğasında farklılığı, çeşitliliği ve değişimi de sembolize etmektedir.

Türkçe renk adlarını oluştururken çoğunlukla doğrudan doğruya çevredeki nesnelere dayanan aktarmalarla adlandırmaya gitmektedir (Aksan, 2015: 159-160). Bunun yanında gözlem, doğrudan doğruya nesnelere adının kullanımıyla da Türkçede renk adları oluşturulmuştur (Aksan, 2015: 160).

Türkçe renklerle ilgili söz varlığını oluştururken üzerinde yaşadığı geniş coğrafyadan ve etkileşime girdiği dillerden/kültürlerden hem etkilenmiş hem de onları etkilemiştir: Mesela *maviyi*, *beyazı* Arapçadan; *siyahı* Farsçadan; *bordoyu*, *griyi* ve *beji* de Fransızcadan (TDK, 2011) alırken, *akı* Farsçaya, Rusçaya, Bulgarçaya, Arnavutçaya ve Makedoncaya; *alayı* Farsçaya ve Arapçaya; *sarıyı* Çinceye, Farsçaya, Rusçaya, Ermeniceye, Macarcaya, Bulgarçaya, Arnavutçaya ve Makedoncaya; *karayı* Çinceye, Farsçaya, Arapçaya, Romenceye, Rusçaya, Ermeniceye, Macarcaya, Bulgarçaya, Arnavutçaya, Makedoncaya ve Sırpçaya (Karaağaç, 2008) vermiştir. Bu durum, dile pek çok alanda olduğu gibi renk adları alanında da çeşitlilik ve zenginlik sağlamıştır. Bu bağlamda Kaymaz'ın (1997) ve Küçük'ün (2010) yapmış oldukları çalışmalarda renklerle ilgili 1269 kavram işareti tespit edilmiştir. Bu çalışmada da söz konusu iki çalışmadaki renklerle ilgili kavram işaretleri, kavram işaretleme yöntemlerine göre tasnif edilerek ilgililerin dikkatlerine sunulmuştur.

Türkçede kavramların işaretlemesi

Diller, tarihî süreçte kültürün geliştirdiği, karşılaştığı kavramları ya fonetik, morfolojik ve sentaktik kuralları çerçevesinde kendine ait kavram işaretleme metotları ile işaretlemekte ya da işaretleyeceği kavramın kodunu ödünçleme yoluna gitmektedir.

Türkçe günümüzde kök üretmemektedir. Dolayısıyla mevcut durumda yeni geliştirilen ya da ulaşılan bir kavramın üretilecek yeni bir kök ile işaretlenme imkânı şu an için görünmemektedir. Bu durumda konuyla ilgili herkesin ilk aklına gelen yöntem mevcut olan bir kök ya da gövde üzerine yapım eki getirmek olmaktadır. Ancak burada da yapısal, fonolojik, morfolojik, sentaktik, semantik, pragmatik ve engelleme... gibi sınırlıklar yeni kavram işareti oluşturma olanaklarını bir taraftan standartlaştırırken diğer taraftan da daraltmaktadır.

Türkçede sözcük üretme yöntemleri ile ilgili olarak birçok farklı yaklaşım, yöntem olduğu belirtilmekte ve bunlar çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır: Eker (2003) sözcük üretme yöntemlerini “kalıplaşma”, “türetme”, “birleştirme”, “karma”, “kısaltma”, “derleme”, “tarama”, “anlam kayması”, “ters türetme”, “uydurma”, “işlevsel değişim” ve “ödünçleme” şeklinde on iki başlıkta belirtmektedir (ss. 322-330). Karaağaç (2012) Türkçede yapımlık ve çekimlik bağlı birimlerin yapısıyla ilgili yöntemleri şu şekilde belirtmektedir: “ekleme yöntemi”, “büküm yöntemi”, “yineleme yöntemi”, “yardımcı sözler yöntemi”, “yer düzeni yöntemi” ve “vurgu yöntemi” (ss. 250-254). Aksan (2015) *Türkçenin Sözcük Yapısı* adlı çalışmasında Türkçede sözcükleri, üretim şekillerine göre, dil içerisinde var olan “temel sözcükler”, “yabancı sözcükler”, “deyimler”, “atasözleri”, “ilişki sözleri (kalıp sözler)”, “kalıplaşmış sözler”, “terimler” ve “çeviri sözcükler” olarak belirtmektedir (ss. 34-50). Sarı (2015) ise *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme* adlı çalışmasında Türkçede yapım ekleri dışında sözcük yapımını “türetme”, “kırpma”, “eksiltme”, “karma”, “başharfleştirme”, “geri oluşum”, “işlev değişimi”, “genelleme”, “ikileme”, “birleştirme”, “kopyalama”, “yansıma”, “uydurma” ve “eşleştirme” şeklinde sınıflandırmaktadır (ss. 40-83).

Yukarıdaki yaklaşımlar değerlendirildiğinde araştırmacıların önemli bir kısmının kalıcı kavram işaretlerini kök, köken ve gövde hâlindeki anlamlı dil öğeleri düzeyinde ele aldıkları görülmektedir ki bunun da sınırlılıkları vardır. Zira “dil öğelerinin taşıdıkları bilgi yükleri, kendilerini oluşturan fonetik veya grafik işaretlere dilin öngördüğü ölçüye göre bölüştürülmüştür. Bu bakımdan, bir dil ögesini oluşturan ses veya harf sayısı arttıkça her ses veya harf üzerine düşen bilgi yükü; yine bir anlam ögesini oluşturan anlam ve görev öğelerinin sayısı arttıkça anlam ve görev öğeleri üzerine düşen bilgi yükü azalır” (Gemalmaz, 1995: 1-7). Yani sözcüğü oluşturan ses sayısı arttıkça sözcüğün anlaşılabilirliği azalırken, sözcüğü oluşturan ses sayısı azaldıkça da sözcüğün anlaşılabilirliği artar. Bu yüzden dünya dillerinde sözcüğü oluşturan ses sayıları insan beyninin algılama kapasitesi çerçevesinde sınırlanmıştır. Nitekim Türkçede kök ya da gövde üzerine eklenen her bir yapım eki, üzerine geldiği kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kalıcı kavram işareti oluştururken, sözcük boyunu uzattığı için (sözcüğü oluşturan ses başına düşen anlam yükünü azalttığı için) de sözcüğün anlaşılabilirliğini düşürmektedir (Mert, 2008: 3-4; Alyılmaz, 2018: 12-13). Bu da göstermektedir ki, her ne kadar Türkçede kavram işaretleme söz konusu olduğunda ilk akla gelen metot “kök ya da gövde üzerine yapım eki getirme” olsa da söz konusu metodun belirli bir noktadan sonra kullanılabilirliği zayıftır. Dili kullananlar, insan beyninin çalışma ve algılama biçimine de uygun olarak yeni kavramları işaretlerken (mevcut kavram işaretlerine farklı anlamlar da yükleyerek) birden fazla sözcükten oluşan (çoğunlukla iki veya daha fazla parçalı/sözcüklü) kalıcı kavram işaretleme metotlarını geliştirmişlerdir. Çünkü

anlamli elemanlar arasında yer alan boşluk (space), hem sözcüğün telaffuzunu ve insan beyninin algılamasını kolaylaştırmakta; hem de sözcüğün anlaşılabilirliğini artırmaktadır (Mert, 2008. 4).

Alyılmaz da konuyla ilgili olarak şunları kaydeder: “Bir kavramla ilgili yeni gelişme, değişme ve ayrışma söz konusu olduğunda, kavramlar arasında yakın veya uzak ilişki kurulduğunda ve onlarla ilgili düşünce farklılaştığında ortaya çıkan yeni “durum”u/“kavram”ı tek bir sözcükle karşılamak, ifade etmek güçleşir. Türkçenin kavramları işaretlerken başvurduğu sözcük tabanlarından yapım ekleriyle yeni kavramları adlandırma yöntemi bir anlamda yetersiz kalır” (Alyılmaz, 2018: 12). Yapım ekleriyle ilgili bütün bu sınırlılıklar dolayısıyla diller farklı sentaktik ilişkilerle birden fazla kavram işareti ile bir kavramı karşılama yoluna giderler. Bu şekilde yeni bir kavram işareti oluşturmak konuyla ilgili çalışmalarda genellikle “sözcük birleştirme/birleştirme” şeklinde nitelenmiştir. Konuyla ilgili olarak M. Tulum şunları kaydeder:

Birleşik kelimeler, dilimizin söz dizimi kurallarına bağlı olarak kelimelerin belli birtakım kalıplara dökülmesi ile meydana gelir. Bu kalıplar söz içinde kelimelerin kavramları daha belirli hâle getirmek üzere anlamca birbirine yaklaşmaları ile şekil kazanan kelime gruplarıdır. Demek ki birleşik kelime, aslında bir kelime grubunun kelimelerinin tek bir kavramı karşılamak için anlamca tek bir kelime hâlinde bütünleşmesi, başka bir deyişle, sabit kavramlar kazanması ile meydana gelmiştir. Birleşimde, tek başlarına ayrı anlamlar taşıyan kelimeler, tek kelime gibi, bir tek kavramı karşılayacak şekilde anlamca kaynaşmıştır. Birleşik kelimeyi meydana getiren, asıl bu anlamca kaynaşmadır. Anlamca kaynaşma ve bütünleşme her birleşikte ayrı ayrı ve derece derecedir. Birleşenler kendi anlamlarını koruyabileceği gibi, bunlardan biri veya her ikisi öz anlamından uzaklaşmış da olabilir (Tulum, 1990: 31).

Tulum’un da yukarıda ifade ettiği gibi “birleşik sözcük/birleşik kelime/sözcük birleştirme...” terimleri, iki veya daha fazla sözcükten oluşan bir kavram işaretinin sözcükleri arasındaki sentaktik ilişkinin niteliğini ifade etmez. Eğer iki veya daha fazla sözcük ile bir kavram kalıcı olarak işaretlenebiliyor ise söz konusu sözcükler arasında sentaktik bir ilişki vardır. Zira “sözcük birleştirme” ya da “birleşik sözcük”; “belirtisiz isim tamlaması”, “sıfat tamlaması”, “zarf tamlaması” vb. gibi sentaktik yapılarla oluşturulmuş bir adlandırma değil, kavram işaretinin şekilsel olarak tasvirinden ibarettir. Dolayısıyla “birleşik sözcük” yerine Alyılmaz tarafından önerilen “Sentaktik/Söz Dizimsel Yöntemle İşaretlenmiş Kavram İşaret(i)leri” teriminin kullanılması daha uygun ve daha kapsayıcı görünmektedir (Alyılmaz, 2018: 16). Alyılmaz, ilgili çalışmasında “Sentaktik/Söz Dizimsel Yöntemle İşaretlenmiş Kavram İşaretleri”ni aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır (Mert ve Kavun, 2020: 55-563):

1. Belirtisiz ad tamlaması yapısındaki kavram işaretleri
2. Sıfat tamlaması yapısındaki genel anlamli kavram işaretleri
3. Birleşik eylem yapısındaki kavram işaretleri
- 3.1. Ad + eylemden oluşan kavram işaretleri
- 3.2. Eylem-bağ-fiil/ulaç eki + eylem yapısından oluşan kavram işaretleri
4. Belirteç + eylem yapısından oluşan kavram işaretleri
5. Nesne + eylem yapısından oluşan kavram işaretleri
6. Tekrar gruplarından / ikilemelerden oluşan kavram işaretleri
7. Diğer sözcük gruplarından oluşan kavram işaretleri
8. Cümlelerden oluşan kavram işaretleri (Alyılmaz 2018: 16).

Türkçe kavramları işaretlerken morfolojik ve sentaktik pek çok metot kullansa da diğer dünya dilleri gibi en fazla ödünçleme metodunu tercih etmektedir. Aynı durum renk adları için de geçerlidir.

Aksan (2007) dildeki kavramları dil içerisinde yer alan bir genelleme, soyutlama olarak nitelendirmektedir. Kavram işaretlemeye dikkat çeken başka bir konu da *nedenli* ve *nedensiz* üretim durumudur. Guiraud, (1999) dil içi kavramların nedenliliği ve nedensizliği konusunda şunları söylemektedir: “gösterenle gösterilen arasında, konuşanların anlaşmasından doğan bir bağıntı bulunmadığı ölçüde gösterge nedensizdir. Varsa, göstergenin nedenli olduğu söylenir” (Guiraud, 1999: 35). Guiraud (1999) dil içerisinde kullanılan sözcüklerin çoğunluğunun temelde nedenli bir üretim sürecinden geçtiğini ve sonrasında dilin gelişim süreci içerisinde nedenliliğin anlaşılır olmaktan çıkarak sözcüğün nedensizleştiğini belirtir. Guiraud’ın bu görüşüne karşılık Saussure (1998) dil içi göstergelerin nedensiz olarak oluştuklarını belirtmektedir. Dilin tanımı içerisinde yer alan “gizli antlaşmalar sistemi” kavramı temelde Guiraud’ın görüşünü destekler niteliktedir. Günümüzde köken olarak belirtilen bazı kelimelerin kökleri bilinmese de bir kökten türediği, gösterenle gösterilen ilişkisi içerisinde olma durumu gibi varsayımlar sözcüğün nedenli üretim olduğunu ve nedensizliğe doğru evrildiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum diğer göstergeler için de varsayılabilir (*öksüz, kuyumcu vb. bk. Öztürk, 2019*). Bunların yanında dilin sentaktik yolla ürettiği söz varlığı içerisinde de bir nedenlilik durumu söz konusudur. Bu nedenliliğe benzetme, çağrışım *vb.* gerekçeler örnek gösterilebilir (Aksan, 2007). Örnek olarak; *Dağ keçisi* kavram işaretinde bir hayvan türü işaret edilmektedir. *Dağ* ve *keçi* kavram işaretleri, her ne kadar temellerinde nedenli olarak üretilme ihtimalleri olsa da, günümüzde dil içerisinde nedensizlik ilkesine göre yerlerini almıştır. Ancak yaban ortamında yaşayan ve keçi familyasından olan bir hayvan işaretlenirken yaşadığı yer ve familya çağrışımı kullanılarak iki sözcük bir araya getirilmiş ve aralarında sentaktik bir bağ kurulmuştur ve *dağ keçisi* kalıcı kavram işareti dilde yerini nedenlilik ilkesine göre almıştır. Benzer durum sentaktik usulle oluşturulmuş renk adları için de geçerlidir.

Araştırma yöntemi

Türkçede renklerle ilgili kavram işaretlerinin hangi kavram işaretleme yöntemlerine göre oluşturulduğunu tespit ve tasnif etmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Doküman inceleme önceden oluşturulmuş var olan kayıt ve/veya belgelere dayalı veri toplama yöntemidir” (Ocak, 2019: 242). “Doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Turgut, 2014: 239). Bunların yanında doküman incelemesinde doğrudan gözlem ile elde edilemeyecek bilgi ve veriler yazılı materyallerin incelenmesi neticesinde elde edilmektedir (Cansız Aktaş, 2014).

Verilerin toplanması ve analizi

Çalışmaya konu olan veriler, Z. Kaymaz’ın (1997) *Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği* ile S. Küçük’ün (2010) *Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri* adlı çalışmalarda yer alan renk adlarının doküman incelemesi yöntemiyle tespit ve tasnif edilmesiyle elde edilmiştir. Her ne kadar bu kapsamda Eminoğlu tarafından hazırlanan *Türkçede Renkler Sözlüğü* isimli kapsamlı bir çalışma olsa da Kaymaz ve Küçük’ün çalışmalarındaki renk adları çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilecek verileri homojen bir şekilde sağlıyor olması açısından tercih edilmiştir. Her iki çalışmada yer alan tekrarlar ve çalışmayla ilgili olmayan farklı kullanımlar elendikten sonra toplam 1269 renk bildiren kavram işareti tespit edilmiştir. Tespit edilen renk adları alanyazında yapılan tarama ve ilgili konuda çalışmaları olan alan uzmanlarının görüşü alınarak belirlenen kavram işaretleme yöntemlerine göre tasnif edilmiştir. Sınıflandırma; “kök, köken ve gövde hâlindeki renk adları” ve “birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kavram işaretleri” , “renklerle ilgili fiil; kök, köken ya da gövdeleri”, “renk adlarıyla kurulan deyimler” olarak dört ana

başlıkta yapılmıştır. Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kavram işaretleri ise kendi içerisinde: “belirtisiz isim tamlaması”, “niteleme sıfatı+isim şeklinde kurulan renk adları”, “isim+renkli sözcüğüyle kurulmuş renk adları”, “renk adı+fiil+sıfat fiil eki yapısıyla oluşan renk adları”, “ikileme şeklinde kurulmuş renk adları”, “isim+tamlanan eki+isim+ /+lı/ şeklinde kurulan renk adları”, “isim+gibi yapısıyla kurulan renk adları”, “özne+yüklemden oluşan renk adları” şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Verilerin analizinde nitel verileri analiz etmede kullanılan bir yöntem olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, “insan davranışlarını ve doğasını belirlemek için çıkarımlarda bulunmaya yarayan, önceden belirlenmiş kurallara dayalı kodlamalarla veri içindeki bazı sözcüklerin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik” olarak tanımlanmaktadır (Boyraz ve Tepe, 2019: 306). Yıldırım ve Şimşek (2005) ise içerik analizinde temelde yapılan işlemin “birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamak” (s. 227) olduğunu belirtirler. Bu doğrultuda elde edilen veriler çalışmanın amacına yönelik belirlenen kavram işaretleme yöntemlerine göre ilgili temalar altında sınıflandırılmış. Bu sınıflandırma neticesinde renk adlarının kavram işaretleme yöntemlerine göre dağılımları hem kullanım sayısı olarak hem de oransal olarak tespit edilmiş ve sayısal verilerle tablolatırılmıştır.

Bulgular

1. Renk adlarının kavram işaretleme yöntemlerine göre sınıflandırılması

1.1. Kök, köken, gövde ve ödünçleme hâlindeki renk adları

*Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*nde kök, birçok eş kaynaklı sözün yapısında bulunan anlamlı ve daha küçük öğelere ayrılamayan söz; köken, aslında gövde olmakla birlikte günümüzde kök gibi algılanan sözcük; gövde ise herhangi bir isim ya da fiil kökünün yapım eki olarak oluşturduğu yeni sözcük şeklinde tanımlanmıştır (Karaağaç, 2013: 564,).

Çalışmada renk adlarıyla ilgili bir kısmı ödünçleme olan, bir kısmı da Türkçenin imkânlarıyla oluşturulan 549 adet kök, köken ya da gövde hâlinde oluşturulmuş kavram işareti tespit edilmiştir:

abanoz	ahıtma	aklık	alahık
ablak	ahmerlik	akma	alaşa
abraşalabula	ak	akman	alca
abraşık	akcacık	akrak	algın
açığırak	akça	akşın	alık / alıh
açık	akçalı	al	alizarin
ağamsı	akçıl	ala	allı
ağaran	akçillı	alaca	allık
ağarantı	akımsı	alacalı	almes
ağarımtı	akıtma	alacalık	aloş
ağartı	akıtmaç	alacak	alpak
ağartu	akıtmalı	alaç	alsevi
ahcil	aklan	alajik	altınmsı

The analysis of the term significations related to color names in Turkey's Turkish according to the term signification methods / O. Mert; B. Şimşek (pp. 227-273)

altunî	berem	buzmak	davla
alvala	bergamodî	celep	demirî
amber	bestel	cevizî	dırgıl
ampah/ampak	bestra	cevt	diken
anahtarlı	beş	cıran	donuk
angudî	beyaz	cicikli	doru
ankut	beyazımsı	ciltin	döşşür
apaçık	beyazımtıraş	cimbek	duman
apak	beyazî	cimbil	dumduru
apakça	beyazlık	cimbirt	dunuk/dunuklu
apal	bezerik	cingara	ebrulî
apapak	bezime	coga	eflatun
apbak	boğanak	culku	eflatunî
arabırak	bomboz	çadırî	eflâtonîlik
Arap	bor	çakıcı	ela
aşı	bordo	çakıldak	elebek
aşkar	boyalı	çakın	elmas
atesî	boyul	çakır	emir
ateş	boz	çakırlı	erbi
aydın	bozarak	çakman	erguvanî
aynalı	bozarantı/bozarantı	çakmur	esmer
az	bozarmağ	çakrak	esmerce
azman	bozartı	çal	esmerimsi
bağırza	bozca	çalık	esmerlik
bakır	boziya	çapar	esri
bakla	bozrak	çapraz	eşker
ballı	bozrak	çayan	fas
barak	bozrak	çekere	faslak
bardan	bozrak	çiğirdik	favat
barudî	bozumsu	çil	fındıkî
barza	bozumtuk	çildir	fistikî
başgu	bozumtul	çimak	fişlak
bej	bozumturak	çimepe	filizî
bele	bozumuk	çimmağak	fırfırî
belek	böğrül	çini	fırfırimsi
beleklü	börtük	çividî	firuze
belerti	bronz	çohar	fosfor
bembeyaz	buçka	çörçük	fuşya
ben	bugdayî	çulka	füme
benevşe	buludî	çulla	galibarda
benlig	buymul	çur	

Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme yöntemlerine göre incelenmesi / O. Mert; B. Şimşek (227-247. s.)				
garaltı /	gövşen	karamtırak	kırmızıleyn	
karaltı	göy	karamtul	kırmızılı	
garartu	göyeri	karantu	kırmızılık	
geneş	gri	karartı	kırmızımı	
genevir	gülganî	karasağı	kırmızımıra	
gerensi	gülgezi	karaşın	k	
geriş	gülgülü	kareş	kıroğ	
gevik	gümüşi	karmen	kırsevi	
geyik	gürel	kaspar	kırtış	
gırbız	güveimsi	kaşka	kızarantı	
gızılığ	güvem	kavut	kızartı	
gogot	güveri	keher	kızıl/kızgl	
gonür	güvez	kelemî	kızılca	
göğel	habeş	kemer	kızılık	
göğem	Habeşi	kenetli	kibriti	
göğer	hafilli	kestane	kilit	
göğerti	hâkî	Keşmirî	kilitli	
göğertlek	havaî	kıcu	kimyonî	
göğez	heşin	kınalı	kiremidî	
göğnü	heybeli	kınalık	kirik	
göğnü	hiriyh	kıncalı	kodalak	
göğümtül	hoçuk	kır	koğur	
göğüş	holuz	kıranta	konur	
gök	ıfıcık	kırartı	koygun	
gökcek	irenk	kırcalı	koyun	
gökçe	iskarlat	kırcaman	kök	
gökçen	ispi	kırcan	kömür	
gökçül	iti	kırçal	kömürcü	
göklü	kadmiyum	kırçav	körezi	
göklük	kâfurî	kırçıl	köstekli	
gökmen	kahve(rengi)	kırçılı	kula	
gökşin	sütlü kahve	kırçılık	kumral	
gökülü	kalaba	kırço	kumrallık	
göm	kapkara	kırço	kunduz	
gömgöğ	kara	kırçoz	kurşunî	
gönür	karalı	kırıl	kutla	
gövcek	karalık	kırımı	kuyruğul	
gövek	karaman	kırıl	kuzgunî	
göveren	karamık	kırmanço	kükrez	
gövezî	karamsı	kırmızı	küle	
gövlez	karamsılık	kırmızıca	külen	
gövlük	karamtık		külensal	

The analysis of the term significations related to color names in Turkey's Turkish according to the term signification methods /
O. Mert; B. Şimşek (pp. 227-273)

külensan	morluk	sarım	tetir
küleysi	morsevi	sarımsı	tetirli
kündüki	morumsu	sarımtırak	tig
küren	morumtırak	sarışın	tirşe
laciverdi	mosmor	sarışınca	tok/toh
lacivert	muğal	sarışınlık	ton
lâden	müllük	sarkanak	toprak
lâk	narıncı	sasık/sasuk	toru
lâl	narınc	sedefî	tunç
leylaki	navrike	seki	turkuaz
limonî	neftî	sekili	turuncu
magnezyum	nohudî	semavî	tutkun
manav	oflaz	sığınmak	tüssü
mançarak	ömür	sınık	tütek
manoma	pal	sıklamen	uğralı
maron	palak	simit	uğut
maskal	pati	simsiyah	ürün
masmavi	patlıcanî	sincabî	vermiyon
maun	patul	sinil	yağal
mavi	pedrik	sitil	yagren
mavice	pembe	siyah	yagız/yağız
mavileyin	pembelik	siyahımsı	yanaklı
mavili	pembemsi	siyahımtırak	yanal/yanıl
mavilik	penlik	siyahî	yeşerti
mavimsi	pespembe	siyahlık	yaprak
mavimtırak	pezik	solgun	yaşmaklı
maviş	portokali	soluk	yemyeşil
maviyo	postallı	sur	yeşi
maz	renkli	süt	yeşil
mencer	safir	şalgamî	yeşilimsi
menesfer	safran	şarabî	yeşilimsirek
mengiş	sağas	şayak	yeşilimtırak
mercanî	sakar	şebüş	yeşilli
mışık	samanî	şıl	yeşillik
mimoza	sanlı	taba	yıldız
monus	sapsarı	tahinî	yiti
mor	sargut	tarçinî	zavraklı
morarını	sarı	targıl	zebella
morartı	sarıca	tarsı	zencî
morçuk	sarılgıt	tekir	zer
mordilak	sarılık	tepel	zerî

zeytunî	zifirî	zilgara	zümrüt
zifir	zift	zümrüdi	

1.2. Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş renklerle ilgili kavram işaretleri

1.2.1. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuş renk adları

Gemalmaz (2010) belirtisiz isim tamlamaları ile ilgili şunları belirtir: “Birçok dilde olduğu gibi Türkçede de kavram işaretleme yollarının başında gelir. Bir isim tamlaması en az iki isimle kurulur. Bir şeyin bir diğer şey için olması, belirtisiz isim tamlamalarında, tamlayanı, genel olarak amaca yönelik bir niteleyen durumuna koyarak diğer oluş bildiren niteleme sıfatlarından ayırır. Bu hâl bir şeyin en kalıcı niteliği olduğu için belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar. Gelişmiş her dilde çok sayıda isim, belirtisiz isim tamlamaları kurma yoluyla yapılmıştır. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve onun soyut ve somut ürünlerinin adlandırılmasında en çok başvurulan yol belirtisiz isim tamlamalarıdır. Bu yol eklemeye yapılan adlandırmalara göre ekonomik olmamasına rağmen amaca yönelik olduğu için ifadeye daha bir anlaşılabilirlik kazandırmaktadır. Ekonomi daha çok tamlama yoluyla yapılan kuruluşların kelimelerinin ilk harf veya bazı hecelerinin birleştirilmesiyle sağlanmaktadır” (s. 253).

“Soyut ve somut kavramları karşılayan belirtisiz isim tamlaması yapısında kurulu kavram işaretlerinin bir kısmı birleşik bir kısmı ise ayrı yazılmaktadır. Belirtisiz ad tamlaması yapısındaki kavram işaretlerinin bir kısmı genel anlamlı kavram işaretleri (cins / tür *vd.* adları) yaparken bir kısmı ise özel anlamlı kavram işaretleri yapmaktadırlar” (Alyılmaz, 2018: 16).

İncelememizde toplam 1269 renk adından belirtisiz isim tamlaması yoluyla kurulmuş 361 renk adı tespit edilmiştir. Bunlar;

abanoz karası	ayva rengi	böcek kabuğu
abanoz siyahı	ayva sarısı	böğürtlen siyahı
Akdeniz mavisi	bakır çalığı	bronz rengi
akide pembesi	bakır kırık	buğday esmeri
akrep kızılı	bakır kızılı	buğday rengi
akşam güneşi	bakır pası	bulut grisi
alev kırmızısı	bakır rengi	Bursa yeşili
altın rengi	bakla çiçeği	burun kanı
altın sarısı	bakla kırık	burun kanı rengi
altın yeşili	bal köpüğü	buz mavisi
Ankara armudu yeşili	bal rengi	cam kırığı
Arap daşağı	barut mavisi	cam mavisi
Arap helimesi	barut rengi	cam yeşili
asit yeşili	bayrak rengi	camgöbeği yeşili
asker yeşili	bebek mavisi	can eriği yeşili
asma filizi	bet rengi	canfes kızılı
aşı boyası	beton rengi	civa mavisi
ateş kırmızısı	biftek kırmızısı	civciv sarısı
ateş sarısı	billur rengi	çağla rengi
ayva pişmiş	bonbon pembesi	çağla yeşili
	boncuk mavisi	çam yeşili

The analysis of the term significations related to color names in Turkey's Turkish according to the term signification methods /
O. Mert; B. Şimşek (pp. 227-273)

çelik esmeri	gece mavisi	is siyahı
çelik grisi	gelincik alı	İslam yeşili
çikolata rengi	gelincik kırmızısı	it beni
çilek pembesi	geyik kanı	kabak rengi
çimen yeşili	gök mavisi	Kâbe yeşili
Çin kırmızısı	gök rengi	kabuk yeşili
Çin mavisi	gökkuşağı alacası	kadife laciverdi
çingene pembesi	göktaşı rengi	kadminyum sarısı
çingene sarısı	gökyüzü mavisi	kâfur rengi
çini mavisi	gurup rengi	kahve esmeri
çinko beyazı	gül kurusu	kahverengi
çivit mavisi	gül pembesi	kan kırmızısı
çivit rengi	gül rengi	kan rengi
damar mavisi	gülcürusu rengi	kanarya sarısı
deli alacası	gümüş beyazı	kar beyazı
demir kırn	gümüş grisi	kar mavisi
demir pası	gümüş karası	kar topu
demir rengi	gümüş rengi	karanfil yaprağı yeşili
deniz dibi yeşili	güneş yanığı	karmen kırmızısı
deniz mavisi	güvercin boynu	karmen mavisi
deniz rengi	güvercin göğsü	karpuz kabuğu yeşili
deve tüyü	güvercin kanı kırmızısı	katran moru
devedikeni rengi	güvez rengi	katran siyahı
domates kırmızısı	hacı yeşili	kavuniçi
duman rengi	hanım teni	kayısı kızılı
Ecevit mavisi	hardal rengi	kayısı rengi
elektrik alevi	hardal sarısı	kaz ayağı
emerot yeşili	haşhaş pembesi	kaz boku
erguvan çiçeği rengi	havagazı alevi mavisi	kehribar sarısı
erguvan rengi	havagazı mavisi	keklük ayağı
eski tunç rengi	hayıt yeşili	kemik rengi
et rengi	Hint sarısı	kemik siyahı
fare grisi	horoz ibiği	kestane beyazı
fare tüyü	hurma dorusu	kestane dorusu
fes rengi	iç midye yeşili	kestane karası
fındık kabuğu	incir moru	kestane kızılı
fil dişi	İngiliz yeşili	kestane rengi
fildişi rengi	İran kırmızısı	kına rengi
fildişi sarısı	irin rengi	kız pembesi
fosfor yeşili	is karası	kibrit alevi
fulya sarısı		

Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme yöntemlerine göre incelenmesi / O. Mert; B. Şimşek (227-247. s.)

kiremit kırmızısı	maun rengi	salatalık yeşili
kiremit rengi	mehtap mavisi	saman rengi
kobalt mavisi	menekşe moru	saman sarısı
kök kırmızısı	menekşe rengi	saman yıldızı
kömür karası	mercan kırmızı	saz rengi
kömür siyahı	mercan yeşili	sedef pembesi
köylü pembesi	mimoza sarısı	serolyum mavisi
krem rengi	mine mavisi	serpik sırma rengi
kristal mavisi	mürekkep siyahı	Serv mavisi
krom sarısı	nane yeşili	sıçan kırmızı
krom yeşili	nar kabuğu kırmızısı	sıçan tüyü
kum grisi	nar kabuğu pembesi	sıtma sarısı
kum mavisi	nar kızılı	sıva rengi
kumru göğsü	narçiçeği kırmızısı	sinabr yeşili
kumru tüyü	narçiçeği rengi	sincap grisi
kursak yeşili	ok sarısı	sis mavisi
kurşun beyazı	oranj kırmızısı	soğan kabuğu
kurşun grisi	orman yeşili	sonbahar kızılı
kurşun rengi	ördek gagası	sonbahar mavisi
kuru üzüm rengi	ördekbaşı	su yeşili
kurum karası	papatya sarışını	suluboya mavisi
küf yeşili	pas rengi	sülgen kırmızısı
kükürt sarısı	patlıcan moru	sürür kırmızısı
kül esmeri	patlıcan rengi	sürüz beyazı
kül mavisi	pekmez kefi	süt kırmızı
kül rengi	pekmez köpüğü	şafak alacası
küp mavisi	petrol mavisi	şafak bendi
lâl rengi	piyano siyahı	şarap kızılı
lavanta mavisi	portakal rengi	şarap rengi
lavarika pembesi	Prusya mavisi	şarap tortusu
leylak moru	rakı beyazı	şeftali çiçeği rengi
leylak rengi	safir mavisi	şeker pembesi
lila rengi	safir rengi	şeker rengi
lime rengi	safra yeşili	şeytan kırmızısı
limon küfü	safran sarısı	şişe mavisi
limon sarısı	sahtiyan siyahı	tahin rengi
maden mavisi	sakız rengi	tarçın rengi
magenta kırmızısı	sakız sarısı	taş rengi
magnezyum yeşili	saks mavisi	tavşan ağzı
marul yeşili	Saksonya mavisi	tavşankamı

The analysis of the term significations related to color names in Turkey's Turkish according to the term signification methods / O. Mert; B. Şimşek (pp. 227-273)

tavus yeşili	Türk yeşili	yağ yeşili
tebeşir beyazı	tütün rengi	yaldız sarısı
ten rengi	tütün sarışını	yaprak kırmızısı
toprak beyazı	utremere mavisi	yaprak kurusu
toprak rengi	uzay mavisi	yavruağazı
toz pembesi	üveyik kırn	yonca yeşili
tuğla rengi	üzüm yeşili	yosun yeşili
turkuaz mavisi	Van Dyck esmeri	yumurta sarısı
turkuaz yeşili	vapur dumanı	zehir yeşili
turna kırn	Venedik kırmızısı	zeytin ağacı yeşili
turp filizi	vermiyon kırmızısı	zeytin rengi
türbe yeşili	veronez yeşili	zeytin siyahı
Türk çinisi	vişne rengi	zeytin yeşili
Türk kırmızısı	vişneçürüğü	zümrüt rengi
Türk mavisi		zümrüt yeşili

Ekleme: Belirtisiz ad tamlaması yapısındaki kavram işaretlerinin belirtilen ögesinin üzerinde yer alan belirtilen eki /+(s)I/, zaman zaman işaretli kullanılır (Gemalmaz, 2010: 251-259; Alyılmaz, C. 2011: 515-527). İncelenen renk adları içinde tamlanan eki /+(s)I/'nın işaretli kullanıldığı örnekler şunlardır:

bakla kır(ı)	ördekbaşı yeşil(i)
çini mavi(si)	pamuk kır(ı)
et renk(i)	pekmez al(ı)
gül pembe(si)	sardunya pembe(si)
gül renk(i)	süt beyaz(ı)
kehribar esmer(i)	süt mavi(si)
kurt kula(sı)	üveyik kır(ı)
mercan kır(ı)	zeytin kara(sı)

1.2.2. Niteleme sıfatı+isim şeklinde kurulan renk adları

Türkçede genel anlamlı kalıcı kavram işareti oluşturma metotlarından biri de niteleme sıfatı + isim şeklinde kurulan tamlamalardır. Bilindiği gibi Türkçede her “nitelik sıfatı + isim”den kurulu tamlama genel anlamlı kalıcı kavram işareti yapmaz. Ama Türkçede genel anlamlı kalıcı kavram işaretleme metotlarından biri “niteleme sıfatı + isim”den oluşan tamlamalardır. Burada belirleyici olan tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkinin geçiciliği ya da kalıcılığıdır. Mesela “*yeşil ağaç, yeşil gömlek, yeşil otomobil*” gibi örneklerde yeşil sözcüğü ile nitelediği isimler arasındaki ilişki geçici olduğundan, tamlayan ile tamlanan birlikte kalıcı bir kavram işareti oluşturmadığından bu örneklerde kavramın geçici olarak işaretlendiği görülmektedir. Ancak “*yeşil ışık, yeşil oy, yeşil kuşak, yeşil kart, yeşil pasaport, yeşil saha, yeşilbaş, yeşil salata...*” gibi örneklerde yeşil sıfatı, nitelediği isimle birlikte genel anlamlı yeni bir kavram işareti oluşturmuş ve sözlükte de bu kavram işaretleri yerini almıştır (Mert ve Kavun, 2020: 56).

Türkçede “niteleme sıfatı + isim” şeklinde kurulmuş kalıcı kavram işaretlerinin sayısı “belirtisiz isim tamlaması” şeklinde kurulan kalıcı kavram işaretlerine oranla daha azdır. Türkçe Sözlük (2011)’te “niteleme sıfatı+isim” şeklinde oluşturulmuş toplam 4580 kavram işareti varken (Mert ve Kavun,

2020: 102), “belirtisiz isim tamlaması” şeklinde kurulmuş 7251 kavram işareti (Sönmez, 2018: 15) bulunmaktadır. Bu çalışmada da belirtisiz isim tamlaması yoluyla oluşturulan kavram işaretlerinin sayısının niteleme sıfatı+isim”den kurulu kavram işaretlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Zira bu çalışmada incelenen 1269 renk adından belirtisiz isim tamlaması yoluyla oluşturulmuş renk adı sayısı 361 iken “niteleme sıfatı+isim” şeklinde oluşturulan renk adı sayısı ise 175’tir.

Yapılan çalışmada tespit edilen *niteleme sıfatı+isim* şeklinde kurulan renk adları aşağıdaki gibidir:

acı bakla	çürük mor	kımalı tetir
acı kara	demir gök	kır bakla
acı mavi	demiri kır	kır çal
acı renk	donuk sarı	kır doğu
acı sarı	doru yağız	kırmızımı sarı
acı turuncu	ekşi karadut	kızıl boz
acı yeşil	ger doğu	kızıl doru
açık doru	ger düğüş	kızıl ger
ağaca mavi	gök kır	kızıl kır
ak alaca	gökelâ	kızıl sarı
Ak Arap	gri füme	kısılsavu/kısılsevi
ak ger	gül peşe	kızılsağı
ak gök	gül peşe	kızıl şap
ak kur	gül şeftali	kirli yağız
ak pakçık	hafif kahverengi	koyu eflatuni
al bulak	hafif pembe	koyu esmer
ala boz	hareli neftî	koyuca kırmızı
ala çakır	havaî mavi	kubuş boya
ala haşhaş	hayvanî siyah	kurşunî mavi
ala kır	isli doru	kuzgunî kara
az esmer	isli kır	kuzgunî siyah
bakırî kır	isli kula	kükürtlü eflatun
bayat mavi	kâfurî beyaz	kül doru
beyaz gösa	kara ala	külüşefteli
bor kır	kara cullen	madenî beyaz
boz beyaz	kara çalgı	mat sarı
boz doğu	karamtık kızıl	mavi elâ
boz kula	kara gevrek	mavimsi yeşil
boz mor	kara gök	metalik renk
canlı kırmızı	kara kır	morumsu kırmızı
cart sarı	kara malak	nebâtî yeşil
cılız mavi	kara sarı	öveykır
çakır elâ	kara villoğ	parlak
çapar kır	kara yağız	kahverengi
çil çapar	kelkör	parlak kırmızı
çubuk konur	keskin kırmızı	parlak neftî
		parlak siyah

The analysis of the term significations related to color names in Turkey's Turkish according to the term signification methods / O. Mert; B. Şimşek (pp. 227-273)

paslı sarı	sırmalı lacivert	tüm ak
pastel mavi	sima sakar	tüm kara
pastel renk	soğuk beyaz	türlü tevür
pastel yeşil	soğuk mavi	uçuk mavi
pembe beyaz	solgun kızıl	uçuk pembe
pişmiş ayva	soluk kahverengi	uçuk sarı
pullu kır	süt beyaz	uğurlu seki
sarı aşı	süt kır	uğursuz seki
sarı baybak	süt mavi	üçlük sakar
sarı bayrak	sütlü kahve	yağız doru
sarı boz	sütlü kahverengi	yağlı kara
sarı çapar	sütlü lacivert	yağlı siyah
sarı elâ	şaparak sakar	yanık al
sarı esmer	tok yeşil	yarım ay
sarı ger	toprak boya	yıldızlı kır
sarı konur	toz pembe	zehirli mavi
sarı yağız	tozlu kahverengi	zifirî laciverd
sedefli beyaz	tozlu sarı	
semavî mavi	turuncu kızıl	

Ekleme 1: Çalışmada, *isim+çalar/çalan+renk adı* şeklinde sıfat tamlamasıyla kurulmuş 6 renk adı tespit edilmiştir:

eflatuna çalar koyu pembe	kahverengiye çalan yeşil renk
eflatuna çalar mavi	yeşile çalar gök rengi
gümüşîye çalan koyu mavi	yeşile çalar mor

Ekleme 2: Çalışmada, *isim+A yakın+renk adı* şeklinde sıfat tamlamasıyla kurulmuş 3 renk adı tespit edilmiştir:

beyaza yakın gümüş rengi	siyaha yakın esmer
mora yakın kırmızı	

Ekleme 3: *renk adı+/-tırak/+renk adı* şeklinde sıfat tamlamasıyla kurulmuş 3 renk adı tespit edilmiştir:

karamtırak kızıl	mavimtırak
kırmızımtırak esmer	
külrengi	

1.2.3. İsim+renkli sözcüğüyle kurulmuş renk adları

Çalışmada, *isim+renkli* sözcüğüyle kurulmuş 5 renk adı tespit edilmiştir. Bunlar;

Bismark renkli	buğday renkli	karaca renkli
----------------	---------------	---------------

karmen renkli

turkuaz renkli

1.2.4. Renk adı+fiil+sıfat fiil eki yapısıyla oluşan renk adlarıÇalışmada, *renk adı+fiil+sıfat fiil eki* şeklinde kurulmuş 7 renk adı tespit edilmiştir:

ala bakar

kızıl gelen

yeşil gelen

beyaz gelen

mor gelen

gece girmez

sarı gelen

1.2.5. İkileme şeklinde kurulmuş renk adları

Çalışmada, ikileme şeklinde kurulmuş 40 renk adı tespit edilmiştir:

abaz abaz

alaş bulaş

kanak sarkanak

ak pak

alaz daraz

kara kara

ak pakçık

alca belce

kara kura

ak pakça

allı güllü

kara kuru

akça pakça

allı morlu

karalı beyazlı

aklı akçalı

allı pullu

kel kör

aklı karalı

allı yeşilli

kırmızı kırmızı

al al

beyaz beyaz

kırt kızkırt

ala bele

celep celep

mavi mavi

ala bula

cicili bicili

sarı sarı

al(a) bulak

çiğil çiğil

yanardöner

alaca bulaca

çipil çipil

zak zak

alacalı bulacalı

ebru ebru

alalı bulalı

gır gır

1.2.6. İsim+tamlanan eki+isim+ /+II/ şeklinde kurulan renk adlarıÇalışmada, *isim+tamlanan eki+isim+ /+II/* şeklinde kurulmuş 4 renk adı tespit edilmiştir:

ağzı kenetli

ağzı mühürlü

ağzı kilitli

eli kefenli

1.2.7. İsim+gibi yapısıyla kurulan renk adlarıÇalışmada, *isim+gibi* şeklinde kurulmuş 21 renk adı tespit edilmiştir:

altın gibi

kâğıt gibi

kuzgun gibi

Arap gibi

katran gibi

kül gibi

billur gibi

kaymak gibi

limon gibi

bronz gibi

kehribar gibi

mermer gibi

elma gibi

kireç gibi

sakız gibi

fildişi gibi

kömür gibi

turna gözü gibi

inci gibi

köpük gibi

zümrüt gibi

1.2.8. Özne+yüklemden oluşan renk adları

Çalışmada, *özne+yüklemden* oluşan bir adet renk adı tespit edilmiştir:

kar yağdı

1.3. Renklerle ilgili fiil kök, köken ya da gövdeleri:

Çalışmada, renklerle ilgili 71 fiil tespit edilmiştir:

abraşla-	gogar-/goger-	sarar-
ağar-	/gover/göver-	siyahlan-
ağşarla-	/göğer-/göver-	şafakla-
akar-	/guver-/güğer-	yanaklan-
akçılbaş-	gökre-	yeşer-
akçullan-	gümüşileş-	yeşille-
akla-	/gümüşileş-	
aklan-	igle-	
aklaş-	karal-	
alacala-	karala-	
alacalan-	karalan-	
alar-	karalaş-	
alazlan-	karar-	
alıkla-	kasarian-	
alla-	kebetle-	
allan-	keler-	
ar-	keşer-	
bakırlaş-	kıral-	
beler-	kırçar-	
beyazlan-	kırçılan-	
beyazlaş-	kırçillaş	
bezer-	kırçillaş	
bozar-	kırçozlaş-	
börtle-	kırlaş-	
bronzlaş-	kırmızılan-	
çallan-	kırmızılaş-	
eflâtûnîleş-	kızır-	
esmerleş-	kızıllaş-	
garal-	manusla-	
gere-	mavileş-	
gerer-	mayısıla-	
gerle-	morar-	
gırar-	morcukla-	
gırlaş-	morlaş-	
	pembeleş-	
	saral-	

1.4. Renk adlarıyla kurulan deyimler

Çalışmada, renk adlarıyla kurulan 35 deyim tespit edilmiştir:

Abaz abaz ol-	gözü karar-
ak bas-	gün gal-
ak düş-	kır düş-
akla kararı seç-	kızıl bozul ol-
al üstüne al giy-	kızıla çal-
al üstüne mor giy-	kireç gibi ol-
ala düş-	kireç kesil-
ala getir-	levir levir yan-
Arap gibi ol-	mosmor ol-
ayva gibi ol-	neveli dön-
ben düş-	rengi kaç-
beyaza çek-	rengi uç-
beyaza çıkar-	renk al-
bok yemenin gülpembesi	renk at-
boya at-	renk renk ol-
boz düş-	renkten renge gir-
donu bozuk ol-	sapsarı kesil-
et ben ol-	

Sonuç

Türkçe renk çeşitliliğini işaretlerken bazen kendine ait kavram işaretleme metotlarını kullanmış bazen de renk adını ödüncleme yoluna gitmiştir. Aşağıdaki tabloda çalışmada incelenen 1269 renk adının kavram işaretleme yöntemlerine göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 13. Renklerle ilgili kavram işaretlerinin Türkçede kavram işaretleme yöntemlerine/şekillerine göre dağılımları

Kavramın işaretleme yöntemi / şekli	Örnek sayısı	Oranı (%)
Kök, köken ve gövde hâlindeki renk adları	549	43.2
Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kavram işaretleri		
Belirtisiz isim tamlaması	361	28.5
Niteleme sıfatı+isim şeklinde kurulan renk adları	175	13,8
isim+renkli sözcüğüyle kurulmuş renk adları	5	0.4
renk adı+fiil+sıfat fiil eki yapısıyla oluşan renk adları	7	0.6
İkileme şeklinde kurulmuş renk adları	40	3.1
isim+tamlanan eki+isim+/+II/ şeklinde kurulan renk adları	4	0.3

isim+gibi yapısıyla kurulan renk adları	21	1.7
özne+yüklemden oluşan renk adları	1	0.07
Renklerle ilgili fiil kök, köken ya da gövdeleri	71	5.6
Renk adlarıyla kurulan deyimler	35	2.8
Toplam	1269	100

Tablo incelendiğinde 1269 renk adının 549'u (%43,2) kök, köken, gövde ve ödünçleme hâlinde kullanıldığı görülmektedir. Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı renk adlarına bakıldığında ise toplam 614 (%48,4) renk adı tespit edilmiştir. Bu örneklerden 361'i (%28,5) *belirtisiz isim tamlaması* yoluyla işaretlenmiştir. Bu metodu 175 (%13,8) örnekle *niteleme sıfatı+isim şeklinde kurulan renk adları*, 40 (%3,1) örnekle *ikileme şeklinde kurulmuş renk adları*, 21 (%1,7) örnekle *isim+gibi yapısıyla kurulan renk adları*, 7 örnekle (%0,6) *renk adı+fiil+sıfat fiil eki yapısıyla oluşan renk adları*, 5 (%0,4) örnekle *isim+renkli sözcüğüyle kurulmuş renk adları*, 4 (%0,3) örnekle *isim+tamlanan eki+isim+/+II/ şeklinde kurulan renk adları*, 1 (%0,07) örnekle *özne+yüklemden oluşan renk adları* takip etmektedir. Ayrıca 71 (%5,6) örnek *renklerle ilgili fiil kök, köken ya da gövdelerinden*, 35 (%2,8) örnek ise *renk adlarıyla kurulan deyimler*'den oluşmaktadır.

Tabloda yer alan veriler değerlendirildiğinde renk adlarının işaretlenmesinde Türkçenin kavram işareti üretme sürecinde sıklıkla kullandığı yöntemlerin renk adı üretmekte de benzer oranlarda kullanıldığı görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir oran ise (614-%48,4) birden çok anlam ögesiyle kurulmuş renk adının; kök, köken, gövde ve ödünçleme şeklinde kullanılan renk adından (549- %43,2) fazla olmasıdır. Bu noktada renk adlarının üretim sürecinde kök, köken ve gövde hâlinde üretimin azaldığı görülmektedir. Mevcut renk adları büyük oranda korunurken yeni renk adları kültürel, teknolojik, ekonomik vb. gerekçelerle belirtisiz isim tamlamaları ya da sıfat tamlamaları gibi birden çok anlam ögesiyle kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda özellikle boya üretim sektöründe üretilen yeni ürünlere isim verme yarışının etkisi göz ardı edilmemelidir (Doğan, 2015; Oğuz, 2020). Bunların yanında Türkçede benzetme ve çağrışım vb. gerekçelerle renk adlarıyla ilgili fiil (%5,6) ve deyimler (%2,8) de üretilmiştir.

İhtiyaca göre kendini geliştiren dil, renk adlarında da bu ihtiyacı her zaman görmüş ve dönemin, coğrafyanın, iklimin, kültürün, dinin ve etkileşime girilen diğer dillerin etkisiyle renk adlarını söz varlığı içerisine çeşitlendirerek eklemiştir.

Sonuç olarak renk adları insanın çevresine olan egemenliğinin, anlamlandırma ve tanımlama yeteneğinin bir göstergesi olarak dilin içerisinde varlığını göstermektedir. Burada Türkçenin üretme ve türetme yeteneğinin diğer alanlarda olduğu gibi renk adlarında da etkili bir şekilde kullanıldığı; döneme, coğrafyaya ve içinde yaşanan kültüre göre renk adlarının çeşitlilik gösterdiği dikkati çekmektedir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Bilgi.
- Alyılmaz, C. (2011). Zamir n'si eski bir iyelik ekinin kalıntısı olabilir mi? *Türk Gramerinin Sorunları I-II Bildirileri* içinde (ss. 515-527). Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 11-25.
- Boyraz, S., & Tepe, M. E. (2019). Verilerin analizi. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss. 274-320). Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, Nuh. (2015). Türkiye Türkçesi söz varlığının yeni renkleri-ad bilimsel bir inceleme, *Dede Korkut Dergisi*, 7, 12-37.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili* (2. Baskı). Ankara: Grafiker.
- Eminoğlu, H. (2014). *Türkçede renkler sözlüğü*. Ankara: Gazi.
- Gemalmaz, E. (1995) Türkçe'nin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(3),1-7
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen.
- Gökberk, M. (1997). *Değişen dünya değişen dil*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*, (B. Vardar çev.). İstanbul: Multilingual.
- Gündüzöz, S. (2005). Arapçada kültür-dil ilişkisi: Arapça'nın yapılanması ve algılanmasında etkili öğeler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (3) , 215-229.
- Karaağaç, G. (2008). Türkçe verintiler sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaymaz, Z. (1997). Türkiye Türkçesi ve ağızlarında renk bildiren kelimelerin kullanılışı ve sistematığı, *TDAY, Belleten*, 251-341.
- Küçük, S. (2010). Türkiye Türkçesinde renk adları ve özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 420-427.
- Mert, O & Kavun, M. (2020). Nitelik sıfatı+isim şeklinde kurulan kalıcı kavram işaretleri üzerine bir inceleme, F. Çelebi (Ed.) *Beşeri ve Sosyal Bilimlerde Kavramsal ve Uygulamalı Araştırmalar* içinde (ss. 52-103). İzmir: Duvar.
- Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında kullanılan işaretli (/./) görev öğeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, ss. 1-20.
- Ocak, G. (2019). Bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama yolları. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss. 274-320). Ankara: Pegem Akademi.
- Oğuz Bülbül, B. (2020). İç cephe boya adlarının nedenliliği ya da nedensizliği üzerine bir inceleme, G. Kurt (Ed.), *Filoloji alanında teori ve araştırmalar II* içinde (ss. 2019-2040). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Öztürk, J. (2019). Türkiye Türkçesinde kökü açık olarak görülmeyen kelimeler. *Kafdağı* 4 (2), 107-133.
- Paylan, K. (2015). *Türkçede kelime türetme yollarına genel bir bakış* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 406992)
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede ekleme dışı sözcük yapımı ve sözlükselleşme* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 399599)
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*, (B. Vardar çev.). İstanbul: Multilingual.
- Sönmez, A. (2018). *Türkçe Sözlük'teki birleşik kelimeler üzerine inceleme* (Yüksek Lisans Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 511464)
- Tulum, M. (1990). *Eleştiriler ve cevaplar: Dil tartışmalarından gerçekler*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara.